

Auksinių šakų ir vainikėlio motyvai latvių mitologinėse dainose apie Saulės dukros vestuves

ROKAS SINKEVIČIUS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Straipsnio objektas – keli latvių mitologinėse dainose apie Saulės dukros vestuves plėtojami mitiniai motyvai: Saulė arba jos dukra verkdamos renka šakas, našlaitė pina iš jų vainikėlį. Keliamas tikslas aptarti šių dainų fragmentų sąsajas su Perkūno nutrenkto medžio (ąžuolo arba obels) motyvu, atskleisti jų tautosakinę simboliką, palyginti jų interpretacijas mokslininkų išskeltose teorijose.

Darbe taikomi teksto analizės ir lyginamasis metodai. Atliekama variantuose pasitaikančių skirtingų vaizdinių analizė. Siekiant atskleisti jų simbolines reikšmes ir galimą motyvų kilmę, ieškoma paralelių ir gretinama su kitomis latvių mitologinėmis, vestuvinėmis, našlaičių dainomis bei tikėjimais, taip pat pasitelkiamas vienas kitas pavyzdys ir iš lietuvių tautosakos. Daugiau dėmesio skiriama tautosakiniam kontekstui, į kurį nepakankamai atsižvelgė ankstesni tyrinėtojai. Kritiškai vertinamas atskirų motyvų sąryšis su siužetu, atsižvelgiant į galimo dainų jungimo ir kontaminavimo procesus, dėl kurių randasi vaizdinių reikšmių sanklota ir jos tampa sunkiau išaiškinamos.

Atliktas tyrimas leidžia teigti, kad dainose Perkūno nutrenkto ąžuolo auksines šakas paprastai trejus metus renka Saulė, šio fragmento sąsaja su Perkūno nutrenkto medžio motyvu stabili. Vėlyvesniuose variantuose reikšmių santykis kiek kinta, dažniau pradedama minėti „obelis“, „trys dienos“, tačiau reikėtų papildomai įvertinti per spaudą ir kitais būdais plitusių variantų įtaką. Dalies tyrinėtojų bandymai šį mitinį Saulės atliekamą darbą prilyginti vienų arba ketverių metų periodui išlieka menkai pagrįstomis teorinėmis spekuliacijomis. Tolesnės siužeto variacijos, kuriose iš surinktų auksinių šakų jauna mergina (našlaitė) arba Saulės dukra pina sau vainikėlį, rodo kitų dainų įtaką, šis motyvas kontrastuoja su ankstesniu dainos siužetu.

RAKTAŽODŽIAI: latvių mitologinės dainos, ąžuolas, vainikėlis, Perkūnas, Saulė, Saulės dukra.

ĮVADAS

Vienas mažiausiai kintamų ir pagrindinių elementų latvių mitologinėse dainose apie Saulės dukros (*Saules meita*) vestuves, su kuriuo formuojama nemaža dalis jų siužetų, – Perkūno nutrenkto medžio (ąžuolo arba obels) motyvas. Ankstesniame straipsnyje (Sinkevičius 2018) buvo analizuojama, kaip šis motyvas atsispindi skirtinguose latvių dainų (LD 33802, 34043, 34047) variantuose, koks Perkūno įvaiz-

dis jose pateikiamas, kaip šis įvaizdis savo formomis (perteklinė griauamoji jėga) ir konkrečiomis formulėmis susisieja su vestuvinėmis dainomis ir papročiais. Buvo išsamiau atskleista ir nuodugniau patikrinta Leopoldo von Schröderio ir Haroldo Biezajo iškelta hipotezė, kad šiame motyve atsispindi tradicinis latvių vestuvių paprotys, kai po jungtusių bažnyčioje parvežus nuotaką vežėjas, nuotakos tėvas arba piršlys kirsdavo kardu arba botagu kryžmai į duris. Taip buvo laiminama ir apvaloma nuo piktųjų dvasių erdvė, užkertamas kelias piktavalių užmačioms pakenkti nuotakai. Mitinis Perkūno kirtis (trenkimas) į ąžuolą dainose taip pat atliekamas ribinėje erdvėje, įjojant arba išjojant iš svetimo, matyt, Saulei priklausančio kiemo. Tačiau galimybei tiesmukai sieti mitinį Perkūno veiksmą su konkrečiu vestuviniu papročiu trukdo skirtingas kirtimo objektas, ketinimai ir pasekmės.

Perkūno nutrenkto medžio motyvo aiškinimai neapsiriboja šia vienintele teorija, kurioje dėmesys sutelktas į paraleles su vestuviniais papročiais. Kitų mokslininkų (Vasilijaus Sinaiskio, Eduardo Zicano, Janinos Kursytės, Vairo Vykės-Freibergos) interpretacijose paprastai labiau atsižvelgiama į tai, kaip po Perkūno kirčio dainose toliau plėtojamas siužetas. Norint kritiškai įvertinti skirtingų mokslinių hipotezių pagrįstumą ir perspektyvumą, būtina išanalizuoti ir kitus motyvus, jungiamus prie paminėto. Be to, reikia atsižvelgti į platesnį siužetą siekiant įvertinti atskirų jo elementų rišlumą, tiksliau perprasti vaizdinių prasmes ar net rekonstruoti pradinius mitologinius pasakojimus.

Galima išskirti du pagrindinius būdus, kuriais plėtojami dainų su Perkūno nutrenkto medžio motyvu siužetai. Šiame straipsnyje dėmesį atkreipsime į pirmąją siužetinę liniją, būdingą Krišjano Baruono rinkinio dainoms LD 34047 ir LD 33802. Jų variantuose eilutes apie Perkūno trenkimą į medį įprastai pratęsia kitas motyvas – Saulė arba jos dukra verkdamos renka auksines medžio šakas¹:

Aizbraukdamis Pērkonitis

Nosper zelta ozoliņu.

Trīs gadiņi Saule rauda,

Zelta zarus lasidama.

(LD 33802–1)

Išvažiuodamas Perkūnēlis

Nutrenkė auksinį ąžuolėlį.

Tris metelius Saulė verkė,

Auksines šakas rinkdama.²

Kai kada tokia siužetinė linija dar kiek keičiama ir pratęsiama: iš surinktų auksinių šakų nupinamas nepaprastas vainikėlis, kuriuo mergina (paprastai našlaitė, vėlyvesniuose variantuose – pati Saulės dukra) pasipuošia, susilaukia žmonių dėmesio ir klausimų, iš kur tokį gausi.

Antrasis siužeto plėtojimo būdas (straipsnyje plačiau jo neaptarsime) atsispindi dainos LD 34043 variantuose, kuriuose lyrinio herojaus drabužiai sutepami

1 Jo nėra tik viename trumpame ketureilyje LD 34047–1.

2 Visi latviški dainų tekstai į lietuvių kalbą versti mano – R. S.

Perkūno nutrenkto ąžuolo arba nukauto chtoniškojo priešininke krauju (pastaruoju atveju apie dangiškas vestuves užsimenama retai ir nebent epizodiškai, bet prijungiami lipimo stebuklingu augalu į dangų ir kiti motyvai). Šių dainų siužetui būdinga pabaiga – lyrinis herojus kreipiasi į Marą ar kitą dievybę klausinėdamas, kaip jam išvalyti suteptus drabužius (klausimų ir atsakymų seka dialoguose gana nusistovėjusi):

– *Saki man, mīlā Māra,*
Kur es viņus izmazgašu?
 – *Mazgā, puisi, tāt upē,*
Kur deviņas straumes tek;
Devitā straumitē,
Tur tu viņus izmazgasi.
 – *Saki man, mīlā Māra,*
Kur es viņus izžāvēšu?
 – *Žāvē, puisi, tāt dārzā,*
Kur deviņas saules spīd.
Saki man, mīlā Māra,
Kur es viņus paglabašu?
 – *Glabā, puisi, tāt šķirstā,*
Kur deviņas atslēdžiņas
 (LD 34043–13).

– Sakyki man, miela Mara,
 Kur aš juos išplausiu?
 – Plauki, berneli, toje upėje,
 Kuri devyniomis srovėmis teka;
 Devintoje srovelėje,
 Ten tu juos išplausi.
 – Sakyki man, miela Mara,
 Kur aš juos išdžiovinsiu?
 – Džiovink, berneli, tame sode,
 Kuriame devynios saulės spindi.
 – Sakyki man, miela Mara,
 Kur aš juos saugosiu?
 – Saugok, berneli, toje skrynioje,
 Kuri su devyniais rakteliais.

Pasitaiko variantų, kuriuose abiejų siužeto versijų elementai sujungiami: po eilučių apie Perkūno trenkimą į ąžuolą daina iš pradžių pratęsiamą vaizdais apie renkamas ąžuolo šakas ar lapus, o paskui apie siekiamus išvalyti drabužius, kaip dainos variante LD 34043–23³ ir Liudviko Rėzos lietuvių bei vokiečių kalbomis paskelbtoje dainoje „Aušrinė“ (RzD 62)⁴.

Mitologinių dainų apie Saulės dukros vestuves, per kurias Perkūnas nutrenkia ąžuolą, pirmieji užrašymai latvių ir lietuvių kalbomis siekia XIX a. pradžią ir yra publikuoti ankstyviausiuose dainų rinkiniuose šiomis, taip pat vokiečių ir rusų kalbomis (RzD 62; Bergmann 36; Brīvzemnieks 41, 43; Ulmann: 145, 195–196).

3 Skirtingai nei kituose dainos variantuose, pabaigoje čia užduodamas tik vienas klausimas – kur išplauti drabužius. Taip pat žr. variantų LFK 1106/3070, kuriame eilutės apie Saulės dukros renkamas auksines šakas įterpusios į fragmentą apie ąžuolo krauju aplaistytus drabužius prieš pat dialogą.

4 Akivaizdu, kad šios L. Rėzos paskelbtos dainos siužetas atitinka latvių dainas (plg. LTdz 10383), nuo jų besiskirdamas tik detalėmis, kurias reikėtų vertinti kritiškai, kaip galimai paties L. Rėzos kūrybos vaisių. Jei daina išties buvo užrašyta Mažojoje Lietuvoje, ji galėjo patekti čia per kuršininkus (apie skirtingas mokslininkų nuomones šiuo klausimu žr. Sinkevičius 2018: 86–87), todėl plačiau šio teksto dabar neaptarinėsime.

Deja, daugiau lietuviškų variantų, be L. Rėzos paskelbto, nėra žinoma ir vėliau buvo fiksuojami tik latviški. XIX a. pabaigoje pradėtas skelbti K. Baruono rinkinys *Latvju dainas*, kurį mokslininkai iki šiol naudoja kaip klasikinį šaltinį. Užrašytus dainų variantus K. Baruonas grupavo ir jungė į „krūmus“, arba „kerus“ (la. *cers*), šiuolaikine terminologija – tipus, juose išskirdamas po vieną pagrindinį variantą, arba „pagrindinę dainą“ (la. *pamatdziesma*). Mitologinės dainos sudėtos į rinkinio penktą tomą (1915). Kaip minėta, šioje klasifikacijos sistemoje išskirti du tipai – „pagrindinės dainos“ – su verkiančios ir auksinės medžio šakas renkančios Saulės arba jos dukros motyvu. LD 33802 daina (užrašyta Iecavoje, pietų Latvijoje) turi vieną papildomą variantą (užrašytas Geručiuose, šiaurės Lietuvoje), o dainos LD 34047 papildomų variantų, įskaitant smulkesnius, galima suskaičiuoti 43 (užrašyti visoje Latvijoje, kai nurodytos konkrečios apskritys – po trečdalį Vidžemėje ir Kuržemėje, perpus mažiau Žiemgaloje ir kitur).

Po K. Baruono rinkinio pasirodymo buvo surinkta ir Latvių tautosakos saugykloje (LFK) atsidūrė nemažai papildomų dainų variantų su auksinės šakas renkančios Saulės ar jos dukros motyvu. Dažnas toks variantas pradedamas žvaigždes skaičiuojančio Mėnulio motyvu, atsiranda naujų kontaminavimo su kitomis dainomis ir deformavimo atvejų. Šie variantai suklasifikuoti ir paskelbti 1981 m. pasirodžiusiame akademinio leidinio *Latviešu tautas dziesmas* trečiame tome (LTdz 10338, 10340, 10379–10383, 10390–10392, 10478–10484, 10548)⁵. Reikia pažymėti, kad leidinio *Latviešu tautas dziesmas* rengėjai kiek per smulkmeniškai pažūrėjo į variantų skirtumus ir sukūrė klasifikaciją, kurioje kai kurie tipai nedaug tesiskiria vienas nuo kito⁶, todėl ji ne itin patogi naudoti.

Dalis *Latviešu tautas dziesmas* tekstų su kitais vėlesniais variantais buvo paskelbti rinkinyje *Saules dainas* (1991). Latvių tautosakos saugyklos tekstyne galima rasti ir daugiau niekur nepublikuotų variantų (šiam straipsnyje remiamasi skaitmenizuotais ir internetu pasiekiamais tekstais), be to, dainų su Saulės renkamų auksinių šakų motyvu tarpukariu paskelbta Latvijos spaudoje (LS 1928: 727, nr. 62, LS 1929: 800, nr. 7).

5 Visus išvardytus tipus sieja pagrindinis epizodas, kuriame paminėtos keliamos Saulės dukros vestuvės ir Perkūno pasirodymas jose. Iškart nuo šio epizodo pradedami tipų LTdz 10380–10383, 10390–10392 variantai. Tuo tarpu tipų LTdz 10478–10484 variantuose prieš šį pagrindinį epizodą eina žvaigždžių skaičiavimo, nerandant Auseklio, motyvas. Keli tipo LTdz 10340 variantai pradedami svečių prie Saulės namų durų motyvu, kaip ir K. Baruono paskelbta daina LD 38802. Tipui LTdz 10548 priskirti keli variantai, kuriuose Perkūnas nutrenkia auksinį ažuolėlį arba obelėlę, tačiau lieka tiesiogiai neįvardyta, kad tai nutinka per Saulės dukros vestuves. LTdz 10338, 10379, 10482, 10483 tipams priklauso kontaminuotos dainos su siužetų pradžioje atsiradusiais fragmentais, kuriuose veikia lyrinis herojus arba herojai.

6 Pavyzdžiui, vienintelis tipo LTdz 10391 variantas skiriasi nuo tipo LTdz 10382 variantų, taip pat užrašytų Kurše, tik tuo, kad pradžioje kaip jaunikis neįvardijamas Mėnuo, o pabaigoje vainikėliu puikuojasi ne našlaitė, bet Saulės dukra Maros bažnyčioje.

Latvių mitologinės dainos apie dangiškąsias vestuves išsiskiria variantų gausa ir įvairove. Atsižvelgiant į tai, bet kokie svarstymai apie mitologinį šių tekstų turinį turi remtis pirmiausia geru tautosakinių pavyzdžių ir jų tarpusavio ryšių išmanymu. Deja, sisteminga mitologinių dainų variantų analize pasižymėjo tik klasikiniai darbai, publikuoti prieš karą Eduardo Zicano, Ludvigo Adamovičiaus, taip pat išėivijoje 1972 m. Haraldo Biezajo (Zicans 1936; Adamovičs 1940b; Biezais 1998). Šiuose darbuose remtasi iki Antrojo pasaulinio karo surinktomis dainomis, daugiausia – iš K. Baruono rinkinio (LD). Iš šiuolaikinių darbų, kuriuose paprastai apsiribojama vieno kito teksto pacitavimu ir juo remiantis plačiai interpretuojama vaizdinių simbolika, išsiskiria mitologinių dainų saulei skirta V. Vykės-Freibergos studija (2016), tačiau joje labiau remiamasi literatūriniais teksto analizės metodais, trūksta latvių tautosakos konteksto.

Skirtingai nei ankstesniame straipsnyje (Sinkevičius 2018), kuriame dėmesys buvo nukreiptas pirmiausia į vestuvinius papročius ir jų ryšį su dainomis, šiame atliksime smulkesnę tiriamų mitologinių dainų variantų analizę, kurią paremsime brėžiamomis paralelėmis ir ryšiais su kitomis dainų grupėmis. Išskirdami vieną reikšmingą mitologinių dainų su Perkūno nutrenkto medžio motyvu pogrupį, aptarsime, kaip su šiuo motyvu siejasi eilutės apie Saulės (var. Saulės dukros, našlaitės) renkamas šio medžio auksines šakas ir tolesnės siužetinės variacijos apie nupintą vainikėlį, kai jos atskirų versijų pabaigoje pasitaiko. Tai atliksime vertindami iš lyginamosios tautosakinės perspektyvos ir kritiškai atsižvelgdami į anksčiau skirtingų tyrinėtojų pateiktas interpretacijas.

TRUMPA TYRIMŲ APŽVALGA

XIX a. antrojoje ir XX a. pirmojoje pusėje, aiškinant Perkūno nutrenkto medžio motyvą ir jį įrėminantį platesnį dangiškųjų vestuvių siužetą, susiformavo dvi pagrindinės interpretacinės kryptys – kosmologinė–kalendorinė ir paprotinė. Vieni mokslininkai manė, kad poetiniai dainų apie Saulės dukros vestuves vaizdiniai – ažuolas, jo šakos – simbolizuoja regimuosius vakarinio arba naktinio dangaus fenomenus (Wilhelmas Mannhardtas, V. Sinaiskis), bandė Saulės dukros vestuves sieti su vienu metinio kalendoriaus tašku ir jo šventiniais ritualais (V. Sinaiskis, E. Zicanas), kiti įžvelgė latvių vestuvinių papročių įtaką Perkūno nutrenkto medžio motyvo atsiradimui (L. von Schröderis, H. Biezajas). XX a. antrojoje pusėje–XXI a. pradžioje ši mitologinių dainų medį labiau linkstama laikyti abstraktesnio kosminio arba pasaulio medžio atmaina (J. Kursytė), spėjama, kad apdainuojamus mitinius įvykius turėjo pakartoti lytinės brandos ar kariniai ritualai (J. Kursytė, V. Vykė-Freiberga), ieškoma poetinių vaizdinių erotinės simbolikos (Vytautas Tumėnas).

Žymus XIX a. vokiečių tautosakininkas ir mitologas W. Mannhardtas manė, kad Perkūno nutrenkto medžio vaizdinys aiškintinas soliarinės mitologijos kontekste – esą tai yra nusileidžiančios saulės spinduliai, kurie primena palaužto medžio šakas. Saulės dukra, simbolizuojanti žarą, renka pavienius auksinius lapus ir šakas, kol galiausiai dangus įgyja vienspalvį pilką atspalvį (Mannhardt 1875: 232).

Tarpukariu Latvijoje gyvenęs teisės istorijos ir tautosakos tyrinėtojas V. Sinaiskis 1928 m. pasirodžiusiame straipsnyje „Latvių poetiniai gamtos stebėjimai“, remdamasis įvairiais latvių dainų tekstais, bandė rekonstruoti platesnį mitologinį siužetą, kuriame atsispindėtų senovės latvių kosmologinė ir kalendorinė sistema. Autoriaus nuomone, latvių dainos rodo, kad vasarą gamtoje viešpatauja Saulė, o žiemą – Mėnuo. Kas pusmetį tarp jų vyksta kova, kuri lemia, kam teks Saulės dukra (Venera) – pavasarį ją veda Perkūno sūnus, o rudenį – Mėnuo. Dainose minimas Perkūno nutrenktas ąžuolas, pasak V. Sinaiskio, yra „dangaus medis“, kuris sietinas su Paukščių Taku ir driekėsi dangaus skliaute iš rytų į vakarus (Sinaiskis 1928: 6–9, 13–16)⁷.

Kitas XX a. pirmosios pusės latvių mitologijos tyrėjas – teologas E. Zicanas nagrinėjo lipimo stebuklingu augalu į dangų motyvą, kuris dainos LD 34043 variantuose jungiamas su Perkūno nutrenkto medžio motyvu. Pastarąjį E. Zicanas, kaip ir V. Sinaiskis, bandė aiškinti kalendorinės mitologijos kontekste. Saulės dukros vestuves jis siejo su vasaros saulėgrįža. Kadangi tai aukščiausias metinis gamtos subrendimo ir pakilimo taškas, po kurio viskas pradeda silpti ir nykti, Perkūno nutrenktas medis ir iš jo pasiliejęs kraujas, pasak E. Zicano, kaip tik ir žymi šį kalendorinį lūžį (Zicāns 1936: 20–24).

Latvių religijotyrininkas, teologas L. Adamovičius taip pat nagrinėjo lipimo stebuklingu augalu į dangų dainas (LD 34035–34047 ir kt.) ir jas laikė palyginti naujais romanso stiliaus literatūriniais kūrinių su patekusiais įvairiais senų mitų fragmentais ir motyvais. Tarp papildomų šių dainų motyvų jis išskyrė Perkūno trenkimo dangiškosiose vestuvėse ir nutrenkto medžio dalių rinkimo, Perkūno trenkimo dangiškosiose vestuvėse ir apsivalymo nuo kraujo, kovos su mitine būtybe ir apsivalymo nuo kraujo bei dar kelis motyvus, kurie, nors ir susidarę gana savarankiškai, bent iš dalies nepriklausomai vienas nuo kito, yra susimaišę tarpusavyje (Adamovičs 1940a: 363, 1940b: 422).

Religijotyrininkas, mitologas H. Biezajus 1972 m. paskelbtoje studijoje iki galo neatmetė W. Mannhardto iškeltos minties, kad nutrenkto ąžuolo arba obels įvaizdis galėjo rasti natūralistinio nusileidžiančios saulės ir jos spindulių vaizdo pagrindu, tačiau manė, kad dainų tekstuose jis galėjo būti laisvai kontaminuojamas su Perkūno dalyvavimo dangiškosiose vestuvėse motyvu (Biezais 1998: 316).

7 V. Vykė-Freiberga kritikavo šią idėją, nurodydama, kad Paukščių Tako vaizdas danguje stebėtinai nekintamas (Viķe-Freiberga 2016: 404).

Vienas latvių dievturių judėjimo pradininkų, dainų tyrinėtojas Arvydas Brastinis iš dalies pritarė V. Sinaiskui, teigdamas, kad verkiandčios saulės vaizdinys simbolizuoja rudens metą, kai dangus pradeda niauktis ir prasideda rudeniniai lietūs. Ažuolą A. Brastinis laikė metų simboliu, o jo šakos ir lapai, pasak jo, žymi smulkesnius laiko tarpsnius ir dienas (Brastiūš 1977: 135).

Bene žinomiausia dabartinė latvių mitologijos tyrėja, etnologė J. Kursytė latvių dainose išvelgia dviejų skirtingų kosmogoninio mito atmainų siužetinius atspindžius. Pirmas mitinis siužetas – Perkūnas nutrenkia ažuolą; jis atkuriamas tik radus esminę šio medžio sudedamąją dalį – viršūnę. Antras – kovojama su chtoniškuoju priešininku, kuris sukapojamas į devynis gabalus (Kursiute 1996: 22). Aukštinį ažuolą, kaip ir obelį, J. Kursytė laiko kosminio medžio atmaina – Saulės medžiu. Perkūno (atstovaujančio vyriškajam pradui) veikla išreiškia kosmoso sudarymą, nes laiką ir erdvę būtina reguliariai atnaujinti. Praėjus kuriam laikui, iš naujo „sudėti“ pasaulį (jį simbolizuoja medis) geba tik pati Saulė (atstovaujanti moteriškajam pradui). Nutrenkdamas medį, Perkūnas kuria energiją, įskaitant seksualinę (Kursiute 2018: 450, 477).

Lietuvių etnologas V. Tumėnas dainoje „Aušrinė“ (RzD 62) ieško pirmosios jaunavedžių nakties ir defloracijos simbolių, pirmųjų mėnesinių ir sueities iniciacijos, kurioje dalyvauja Perkūnas, motyvų, tačiau konkrečiai dainos eilučių apie Saulės dukrytės trejus metus renkamus lapelius neaptaria (Tumėnas 2005: 424–425, 2016: 362).

Mitologė Nijolė Laurinkienė labiau pabrėžia, kad ažuolas – baltų griaustinio dievo medis, kurį, kaip rodo kita tautosaka, jis nutrenkia reikšdamas savo rūstybę. Aptariamose dainose minimas ažuolas, mokslininkės teigimu, priklauso mitinei dangaus erdvei, o Saulei ir Saulės dukteriai yra ypatingas, turbūt laikytas šventu (Laurinkienė 2019: 183–184).

Apžvelgus mitologiniu aspektu latvių dainas analizavusių tyrėjų darbus, matyti, jog medį, kurį dainose per Saulės dukros vestuves nutrenkia Perkūnas, buvo bandoma identifikuoti kaip regimąjį fenomeną – vakaro žarą (W. Mannhardtas), konkretų dangaus objektą – Paukščių Taką (V. Sinaiskis) ar labiau abstraktų įcentruotą viso kosmoso įkūnijimą (J. Kursytė). Remiantis dainų eilutėmis apie Saulės ar jos dukros kelerius metus rinktas šakas, ažuolo kaip visatos, pasaulio modelio teoriją bandyta derinti, kaip matysime vėliau, su įvairiomis kalendorinėmis interpretacijomis – vienu ar kitu būdu siejant su periodišku laiko atsinaujinimu. Nevienodą atskirų motyvų (Saulė verkia ir renka auksines šakas, ažuolo krauju apšlakstomi lyrinio herojaus drabužiai) kilmę konstatavo tik dalis autorių (L. Adamovičius, H. Biezajus). Kiti tyrėjai (W. Mannhardtas, V. Sinaiskis, E. Zicanas) šiuos motyvus komponavo į bendrą rekonstruojamą mitologinį siužetą, susietą su paros laiku ar metų kalendoriumi. Pažymėtina, kad iš esmės visi autoriai šiose mitologinėse

dainose apie Saulės dukros vestuves minima ažuolą vertino kaip išskirtinį, centrinį, glaudžiai susijusį su dangumi ir jo dievybėmis, nors kitame motyve minimi medžiai, kuriems Saulė per vestuves veždama kraitį dalija dovanas, paprastai vertinami kaip žemiškos, žmogui pasiekiamos gamtos objektai.

Trejus metus renkamos auksinio medžio šakos

Įprastai dainų LD 34047 ir LD 33802 variantuose Perkūnas trenkia į auksinį ažuolą (vėlesniuose variantuose kiek dažniau pradedama minėti obelis⁸), o tada Saulė ar jos dukra renka nulaužtas auksines medžio šakas. Kaip pastebi H. Biezajus, medžio nutrenkimo pasekmės dėstomos labai stereotipiškai, be žymesnių siužetinių variacijų (Biezais 1998: 314). Vartojama tipiška veiksmo trukmę nusakanti formulė: *Trīs gadiņi (gadiņus) Saule raud (rauda)* ‘Trejus metelius Saulė verkė’ (LD 34047–0, 2–5, 10–15, 33802–1). Rečiau pasitaikančiuose variantuose Saulė verkia tris vasaras arba tris dieneles (LD 34047–12). Daug dažniau laiko tarpas „tris dieneles“ nurodomas vėlesniuose – po Pirmojo pasaulinio karo užrašytuose – variantuose⁹.

Mažesnėje dalyje variantų trejus arba penkerius metus rauda Saulės dukra (LD 33082–0 ir kt.), retkarčiais minima trejus metus verkianti našlaitė (LD 34047–7; LFK 668/5280, 848/3224). Tarp vėlyvesnių variantų pasitaiko dar retesnių transformacijų: viename trumpame variante, kurį 1939 m. užrašė moksleivė, verkia lyrinė herojė (LFK 1766/6012), kitame, užrašytame 1953 m., – pati Perkūno nutrenkta obelėlė (LFK 1900/154). Taip pat išsiskiria variantas, kuriame Saulė pati veža marčią iš Vaczemės, išjodamas Perkūnas nutrenkia vešlų ažuolą, kurio verkia Saulė, bet apie šakų rinkimą nekalbama (LD 34047–14). Kitame, ilgesniame, kontaminuotame variante vietoj šakų minimos renkamos ažuolo auksinės gilės (LDBrd 1991; plg. panašų variantą su kitokia pabaiga Austrums 8: 97–98, nr. 1). Tada, kai dainoje nutrenkiama auksinė obelis, renkami objektai variantuose skiriasi labiau: tai auksiniai obuoliai (LD 34047–16; LFK Bb 21/1021), auksinės šakos (LD 34047–3) arba auksiniai žiedai (LD 34047–3, 5; LFK Bb 31/194).

Kadangi iš esmės visuose variantuose atliekami veiksmai (verkimas ir nutrenkto medžio atributų rinkimas) priskiriami vienam personažui (Saulėi, jos dukrai arba našlaitei)¹⁰, o variantų su verkiančia Saule skaičius gerokai didesnis, daugelis autorių

8 LFK 12/762, 116/17643, 116/2034, 116/2109, 168/59, 210/574, 353/4838, 527/43916, 584/6055, 1665/46, 1800/3770, 1880/1954, 1935/9205, 1955/14642, 1978/2355, 2007/2474; LFK Bb 14/223, 17/1017, 17/5600, 17/6449, 21/1021, 31/194.

9 LFK 12/762, 23/9600, 353/4838, 527/43916, 567/415–416, 1730/40724, 1800/3770, 1935/9205, 1955/14642, 2007/2474; LFK Bb 17/1017, 17/5600.

10 Gal vos viename tekste išskiriami du personažai, kurie atlieka skirtingus veiksmus: Saulė trejus metus verkia rinkdama ažuolo šakas, o Saulės dukros iš jų nupina vainikėlį (LD 34047–2 smulkesnis variantas).

(E. Zicanas, H. Biezajās, J. Kursytė, V. Vykė-Freiberga) pagrįstai įvardija Saulę pagrindine šio vaidmens atlikėja¹¹. Nors skaitant dainų tekstus gali pasirodyti, kad Saulė verkia ne dukros, bet medžio (tokiai nuomonei atstovauja V. Vykė-Freiberga (2016: 393–394)), nereikėtų atmesti ir kitokių šio epizodo aiškinimo galimybių. Galima kelti ir prielaidą, kad galbūt ji sielvartauja dėl išardytų vedybų (jei Perkūnui pavyko įgyvendinti savo valią ir sužlugdyti jas) arba gaili ištekintos dukros. Apie tokią įvykių seką bylotų pavienis tekstas, kuriame Saulė liūdi dėl Perkūno išvežamos dukros: *Pėrkons, meitu izvezdams, Sasper zelta ozoliņu. Birst ozolam zelta zīles, Birst Saulei asariņas* ‘Perkūnas, dukrą išveždamas, Nutrenkė žalią ąžuolėlį. Byra ąžuolo auksinės gilės, Byra Saulės ašarėlės’ (LD 34047–4). Ištekintamos dukros ir išvežamo kraičio Saulė verkia ir kitose dainose, kuriose nėra nutrenkto medžio motyvo (LD 33782, 33889, 33940, 33947; LTdž 10376; LFK 1642/1041).

Nemažai latvių mitologijos tyrinėtojų (V. Sinaiskis, E. Zicanas, A. Brastinis, J. Kursytė, V. Vykė-Freiberga) mėgino paaiškinti šiose dainose figūruojančio skaičiaus „trys“ simbolinę reikšmę. V. Sinaiskis dainose LD 34043 ir LD 34047 minus skaičius bandė sudėtingai aiškinti kaip mėnulio ir saulės kalendorių suderinimo sistemą. Pasak jo, dainos LD 34043 dialogų atsakymuose apie krauju suteptus drabužius nurodomi keturi darbai su skaičiumi „devyni“ atitinka 36 mėnulio mėnesius, apytikriai sutampančius su trejais kalendoriniais saulės metais (be maždaug 33 dienų), kuriuos simbolizuoja trejus metus Saulės renkamos ąžuolo šakos (dainose LD 34047 ir LD 33802). Surinktos šio ąžuolo skiedrelės ir pasodintas naujas ąžuolas esą žymi prasidedantį naują kalendoriaus ciklą (Sinaiskis 1928: 13–15). Reikia pažymėti, kad neretai V. Sinaiskio teiginiai paremti itin laisva interpretacija, išskaitant dainose tai, apie ką jose nėra net užuominos. Pavyzdžiui, teigiama, kad trumpame ketureilyje paminėti trisdešimt Saulės žirgelių gali reikšti maždaug 33 dienas, kurių trūksta siekiant prilyginti minėtus 36 mėnulio mėnesius trejiems saulės kalendoriaus metams (Sinaiskis 1928: 13; platesnę šios teorijos kritiką pateikia Adamovičs 1940b: 429–431).

E. Zicano dėmesį patraukė vienas mitologinės dainos variantas, kuriame nurodoma, kad Dievo (*Dieviņš*) vestuvės švęstos „tris dieneles, tris nakteles“ (LD 34043–22). Jis manė, kad šis laiko tarpas rodo vasaros saulėgrįžos laiką panašiai kaip ir Saulės trejus metus rinktos ąžuolo šakos, tik pastaruoju atveju „treji metai“ esą atsiradę dėl dainų poetikai būdingos hiperbolizacijos taikymo (Zicāns 1936: 23)¹².

Matematikas Valdis (Valdemaras) Klėtniekas latvių liaudies astronomijai ir jos atspindžiams liaudies dainose skirtame straipsnyje išreiškė nuomonę, kad daino-

11 Tik V. Sinaiskis, nesistengdamas kritiškai vertinti variantų įvairovės, teigia, kad verkia abi: ir Saulė, ir jos dukra (Sinaiskis 1928: 14).

12 Kaip minėta, po K. Baruono rinkinio išleidimo užrašytuose dainų tekstuose variantai su tris dienas šakas renkančia Saule kiek dažnesni.

je apie Saulės trejus metus rinktas auksines šakas apdainuojami treji trumpieji ir ketvirti ilgieji (keliamieji) kalendoriniai metai (Klētnieks 1950: 53). Jam pritarė A. Brastinis (Brastiņš 1977: 135, 1983: 2020).

Kalendorinę hipotezę savaip plėtojo J. Kursytė; jos manymu, „metai“ šioje dainoje vartojami ne šiuolaikine prasme, bet žymi kitokį laiko tarpą. „Treji metai“ esą galėtų reikšti triskart po tris mėnesius, kai metų ratui besisukant ir ateinant žiemai pasaulis pamažu apmiršta. „Ketvirti metai“ tada esą žymėtų balandį, gegužę ir birželį, kai gamta atgyja ir suveša augalija (Kursite 1999: 184–185).

V. Vykė-Freiberga mano, kad vien dėl tokios ilgos dainose nurodomos Saulės veiklos trukmės šio epizodo neįmanoma įsivaizduoti kaip integralios mitinių vestuvių proceso dalies (Vikė-Freiberga 2016: 404). Kaip ir J. Kursytė, ji svarsto, kad Saulės ketinimas vėl „sudėti“ medį nurodo kažkokį kosmiškai reikšmingą mitinį sunaikinimo ir atnaujinimo ciklą. Pasak tyrinėtojos, formulė su trejų metų paminėjimu gali būti sąmoningai simboliškai parinkta, kad pabrėžtų Saulės paradimo rimtumą. Pastaraisiais amžiais Latvijos kultūroje vienu metų laikotarpis po artimojo mirties laikytas normaliu gilaus sielvarto metu, tačiau verkimas gedint trejus metus – neįprastu (ten pat: 393–396). Latvių dainose tikrai galima rasti pavyzdžių, kai skaičius „trys“ taikomas gedulo, netekties dramatiškumui sustiprinti, tik, žinoma, jis būdingesnis laidotuvių temą plėtojantiems tautosakos kūriniams¹³. Kita vertus, V. Vykė-Freiberga spėliojo, kad nutrenktas medis simboliškai galėtų vaizduoti dvylika saulės kalendoriaus mėnesių, o ketveri auksinių šakų rinkimo metai kažkaip galėtų sietis su aštuonerių metų Veneros ciklu, kartu pripažindama, jog dainoje minimi ne „vieni“ ir ne „aštuoneri“, bet „ketveri“ metai (ten pat: 404).

Iš tiesų, tautosakoje skaičius „trys“ tradiciškai nurodo tiesiog ilgą, užsitęsusi, pastangų reikalaujantį veiksmą. Formulė *trīs gadiņi* ‘trys meteliai’ gana dažna latvių dainose, įskaitant mitologines dainas apie Saulę (plg. LD 33786–6, 34021), piršlybų dainas (LD 15724).

Tarp vestuvinių latvių dainų galime rasti tokių, kuriose taip pat kalbama apie trejus ar penkerius metus užtrukusį monotonišką veiksmą, darbą. Vestuvių vaišių dainoje skundžiamasi, kad trejus ar penkerius metus teko verkiant ganyti karvę, kurią dabar jaunosios pusės svečiai (*panāksnieki*) surijo (penkis) pirštus apsilaižydami

13 Laidotuvių dainose sakoma, kad motina trejus metus verkia mirusios dukros vainikėlį kilnodama: *Trīs gadiņi māte raud, Vainadziņu ciladama* (LD 27744–2, plg. LD 27748). Kai kuriuose variantuose minimos trys dienos arba visas amžius. Perteikiant mitologiniais įvaizdžiais, trejus metus mirusios mergos vainikėlį kilnoja Laima: *Treis gadeņi Laima raud, Vainudzeņu cylvodama* (LD 27744–1). Dainos, kurioje klausama, ką daryti su mirusios jaunos merginos vainikėliu, variante jį žadama kabinti ant liepos arba kryžiaus, kad saulė balintų, vėjas kedentų. Taip pasielgus, liepa trejus metus nei auga, nei žaliuoja, o ketvirtais pražysta sidabriniais žiedeliais, sužaliuoja auksiniais lapeliais (LD 27336–1). Kaip matysime vėliau, formulė „nei augo, nei žaliavo“ retkarčiais pasitaiko ir mitologinėse dainose apie Perkūno nutrenktą medį.

(LD 19435, plg. LD 19436–19438, 19440). Kitose panašaus turinio dainose daugiau šaipomasi iš svečių nesupratingumo, kai jie vaišinami netikisiuma maistu: trejus ar penkerius metus akla, šluba ar padūkusi kumelė arba karvė šlaistėsi, o jos mėsa pajauniai suvalgė manydami, kad tai kurapkos, briedžio, jauno gaidžiuko, stirnos mėsa (LD 19434, plg. LD 19432). Dar vienoje dainoje tyčiojama iš svečių, kurių dubenyje esą rasta katino uodega ir tenka jį trejus metus apraudoti (LD 19433).

Pastarieji pavyzdžiai patvirtina mūsų jau anksčiau iškeltą prielaidą, kad latvių mitologinėse dainose apie Saulės dukros vestuves galima rasti poetinių konstrukcijų ir formulių, būdingų vestuvinėms dainoms, kuriomis šaipomasi iš kitos pusės vestuvių pulko (Sinkevičius 2018: 101–102). Atkreiptinas dėmesys, kad aptariamų kelių mitologinių dainų apie Perkūno per vestuves nutrenktą medį siužetas dažniausiai nutrūksta labai netikėtai, kaip ir trumpose vestuvinių išjuokimo dainose. Šiose mitologinėse dainose šakų rinkimo darbas neturi kokio nors atvirai išreikšto tikslo, panašu, kad taip visų pirma yra siekiama atkreipti dėmesį į nederamą Perkūno poelgį. Lieka neaišku, ar šiuo darbu kaip nors keičiama dangaus pasaulio tvarka ir personažų tarpusavio santykiai mitologiniame kontekste, tad sunku tvirtai pasakyti, ar šitas epizodas priklauso pradiniam dangiškųjų vestuvių ir Perkūno nutrenkto medžio siužetui, ar yra vėlesnė literatūrinė plėtotė.

Dainų našlaitės pinamas auksinis vainikėlis

Keliuose nagrinėjamų dainų grupės variantuose vietoj Saulės ar jos dukros minima našlaitė¹⁴. Ji taip pat renka ažuolo šakas (LD 34047–2, 9; LTdz 10382; LFK 1731/3602); renka šakas trejus metus ir jai siūlomasi padėti jas surinkti (LD 34047–7, panašiai vėlyvuose variantuose siūlomasi padėti pačiai Saulei – LFK 1376/3974–3976; LTdz 10483, jos dukrai – LTdz 10548). Esminis čia atsirandantis naujas vaizdinys (išskyrus vieną trumpesnę LD 34047–7 tekstą) – nepaprastas vainikėlis. Jis yra auksinis, nes pinamas iš auksinių ažuolo šakų. Šiuo išskirtiniu vainikėliu stebisi ponai ir klausinėja, kur našlaitei pavyko tokį gauti. Našlaitė giriasi, kad Rygoje arba Vaczemėje¹⁵, į kurią pavyko nukeliauti pasitelkus Saulės žirgus.

Vainikėlio, pinamo iš auksinio ažuolo šakų arba kaldinamo svetimame krašte ar mieste, motyvas žinomas našlaičių ir kitose dainose (LD 4573–4575, 5779, 5962, 33627). Mūsų nagrinėjamų mitologinių dainų iš K. Baruono rinkinio (LD 33802, 34043) keliuose variantuose trejus metus medžio šakas rinkusi Saulė ar jos dukra

14 Pirmas variantas su našlaite paskelbtas 1873 m. Fricio Bryzzemnieko surinktų latvių liaudies dainų rinkinyje (Brīvzemnieks 43), kuris K. Baruono rinkinyje *Latvju dainas* turi šifrą LD 34047–2.

15 Mitologinėse dainose *Vāceme* reiškia „tolimą, svetimą, nepažįstamą žemę“. Dalis mokslininkų (Karlis Straubergas, E. Zicanas) XX a. trečiajame ketvirtajame dešimtmetyje taip pat išsakė nuomonę, kad šis pavadinimas liaudies dainose galėjo būti vartotas ir „mirusiųjų pasaulio“ reikšme (Rozenbergs 2005: 381–383).

ketvirtais metais taip pat randa viršūnėlę (LD 34047–0, 4, 17), tačiau nepaminėta, kad jos iš surinktų šakų būtų pynusios vainikėlių¹⁶. Vėlesniuose variantuose toks pratęsimas kartais atsiranda: Saulės dukra nupina auksinį vainikėlį (M 1 171: 143), trijų spindulių vainikėlį (LTdz 10483–3); Saulė nupina vainikėlį lyrinei herojei, kurios klausinėjama, kur tokį gavusi (LTdz 10382–1); Saulės dukra nusipina vainikėlį, užsideda ant galvos, eina į Maros bažnyčią (LTdz 10483–4), ten ja stebimasi ir klausinėjama, kur tokį gavusi (LTdz 10481); Saulės dukra nupina vainikėlį, įvynioja į baltą skepetą, neša į Maros bažnyčią, liepia Marai saugoti (LFK 17/29672; LTdz 10391); Saulė, surinkusi auksines šakas, išpuošia jomis kambarį, auksinės šakos švyti, o mergelės deimantinis vainikėlis – dar labiau už jas (LTdz 10480). Gana nemenkos varijavimo ribos ir kitų dainų atspindžiai rodo, kad šios siužeto plėtojimo versijos dar palyginti naujos ir nenusistovėjusios.

Žinoma, vainikėlis iš auksinio ažuolo šakų yra poetinė metafora. Ji padeda išreikšti svajonę, simbolizuoja paguodą ir išaukštinimą merginai, kuriai socialinės kilmės ir padėties gyvenime nulemti tik prastesni dalykai, – tai matome iš daugelio kitų dainų¹⁷.

Mitologinėse dainose apie dangiškas vestuves, be abejo, atsispindėjo ir tradicinių latvių vestuvių dalyvių lūkesčiai ir papročiai, o joms komponuoti buvo pasi-
telkiamos vestuvinėms dainoms būdingos formulotės ir siužetinės detalės. Todėl galbūt nieko keista, kad kai kuriuose mitologinių dainų variantuose mitinės Saulės personažą keičia žemiška našlaitės figūra¹⁸. Kai kada būna atvirkščiai – Saulė atlieka veiksmus, dainose įprastai būdingus našlaitei. Antai viename XX a. trečiajame dešimtmetyje užrašytame kontaminuotame tekste, kuris išskirtas į atskirą tipą LTdz 10381, apdainuojama, kaip Saulė, trejus metus verkusi rinkdama ažuolo šakas, nusišluosto ašaras auksinio šilko skepetaite, ją išplauna žalios žolės rasoje ir išdžiovina žalio beržo viršūnėje. Trejus metus tas beržas nei auga, nei lapoja, o ketvirtaisiais

16 Viename variante Saulė, surinkusi per trejus metus auksines šakas, dalija medžiams dovanas iš aukso, deimanto, sidabro (LD 33802–1), kituose vėlyvuose variantuose medžius panašiai apdovanoja Saulės dukra (LTdz 10479), kartais nepaminint šakų rinkimo epizodo (LTdz 10479/1), nors šis dovanų motyvas būdingesnis kitiems dainų tipams. Kai kuriose mitologinėse dainose Dievo sūnus nukala Saulės dukros vainikėlį (LD 33761–0), Saulė nukala savo dukrai ar dukroms vainikėlį (LD 33743–1, 2), taip pat Saulė pina vainikėlį sėdėdama gluosnyje (LD 6100), tačiau šie fragmentiški tekstai nėra tiesiogiai susieti su platesniais dangiškųjų vestuvių siužetais.

17 Latvių dainose našlaitei tenka žilvičio vainikėlis (LD 4532), kuris laikomas gėdingu (LD 3557, 12909–0, 21537, 21606), todėl vietoj jo mergina iš brolių reikalauja sidabrinio arba rožių vainiko (LD 3559, 3575, 5882), arba viliamasi pagalbos iš mitinių pagalbininkų: vėjelis raginamas ramiai pūsti žilvičių lapelius, kai „Dievas lieja auksinį vainiką Tiems vargšams našlaitėliams“ (LD 4618–0).

18 V. Sinaiskis buvo įsitikinęs, kad našlaite vadinama ta pati Saulės dukra (Sinaiskis 1928: 14), E. Zicanas – kad gedinti Saulė prilyginta našlaitei, tiksliau, našlaitė yra pati Saulė (Zicāns 1936: 24–25). A. Brastinis abejojo, ar našlaitė šiose dainose yra sakmių (t. y. mitinė), ar žemiška būtybė (Brastiņš 1977: 131). Vis dėlto manytume, kad našlaitės provaizdis šiuose kontaminuotuose fragmentuose, atkeliavusiuose iš kitų dainų, yra buitinis.

peržydi auksiniais žiedais (LFK Bb 15/4670). Skarelės džiovinimo berže motyvas randamas ir lietuvių šeimos dainoje „Lietus lyja, sniegas sninga“ (Š 885). Jos siužetas plėtojamas taip: į sodą įleistas žirgas nulaužia obels (arba *grūšnelės*) auksinę šaką ir nukrečia obuolėlius (*grūšnytėlas*), kas jam buvo užginta. Obuolius surinkti Dievas (arba tėvas) pasiunčia našlaičius (sūnaitėli); ašaroms nusišluostyti jiems Dievas (tėvas) duoda skarelę¹⁹. Kai skarelė užmetama ant beržo viršūnės, medis nustoja žaliuoti ir lapoti, tik po trejų metų sulapoja, ketvirtais sužaliuoja sidabriniais (auksiniais) lapais ir sumirga auksiniais žiedais.

V. Vykė–Freiberga teigia, kad latvių dainuojamojoje tautosakoje ašarų šluostymosi skepetaitė, jos plovimo ir džiovinimo motyvas buvo pamėgtas XIX a. ir atėjęs iš zingių (Viķe–Freiberga 2016: 399). Jis būdingas ir kelioms latvių našlaičių dainoms (LD 5032, 5033, 5036, 5037, plg. LD 6625, Joninių dainą LD 33146 ir nešvankią parodiją LD 35279–1). Dalyje šių dainų variantų Mara arba Laima dovanoja skepetaitę ašaroms šluostyti ir prisako skalbti ryto rasoje, džiauti beržo viršūnėje. Kituose variantuose Maros nurodymai, ką daryti su skepetaitė, daugiau mažiau atitinka Maros arba kitos dievybės prisakymus, ką daryti su Perkūno nutrenkto ąžuolo arba nukauto chtoniškojo priešininko krauju aptaškytais drabužiais mitologinėje dainoje LD 34043. J. Kursytė, aptardama vieną iš minėtų našlaičių dainų (LD 5036), laiko šią skepetaitę gyvybės arba mirimo ir atgimimo ženklu, rasą – gyvybės ir vaisingumo skysčiu, o beržo viršūnę – gyvybės atnaujinimui esmine kosminio medžio dalimi (Kursitė 1993, 1996: 381–382). Nesileidžiant į išsamesnę tokių plačių apibendrinimų analizę, galime pažymėti, kad skepetaitė (nosinė), kuria šluostomos ašaros, iš tiesų dažnas našlaičių dainų atributas, simboliškai žymintis jų likimą. O dėl sunkaus likimo ašarų buvo išliejama tikrai nemažai, taip dainuojama ir vienoje lietuvių liaudies dainoje: „Sunku siratėlei Ant svieto gyventi, Visi jos takeliai Ašarom aplieti“ (Š 359).

Kita vertus, latvių ir lietuvių dainose paties Dievo dovanota skepetaitė (skarelė) gali būti ir paguodos, įvertinimo ženklas, tokia dovana simbolizuoja galimybę bent iš dalies ištaisyti neteisingą likimą ir būti pastebėtai tinkamo vedybų partnerio. Tai matome ir minėtos lietuvių našlaičių dainos „Lietus lyja, sniegas sninga“ A₁ versijoje; ten pasakojimas dar kiek praplėstas: beržui, ant kurio buvo užmesta skarelė, galiausiai sužaliavus, brolis raginamas kirsti jo šaką (viršūnę) ir pinti sesei vainikėlį, dėti jai ant galvos ir vesti (vežti) bažnyčion, ten uždėti nuometą (paklupdyti ant kelių). Prie vieno varianto pridėta užrašytojo pastaba, kad daina dainuota per vestuves (LTR 802/25/).

Dainose nuolat minima medžio viršūnė (kaip ir apskritai lapija) neabejotinai pasižymi vestuvine simbolika. Lietuvių ir latvių kalbose „medžio šakų ir lapų visuma,

¹⁹ Dainos varianto, užrašyto Zarasuose, rankraštyje po eilute „Dievs atsiuntė siratėlius“ skliausteliuose pateikiama pastaba: „Vietoj „siratėlius“ sakydavę dar ir „saulytėh“ (LTR 1939/39/).

laja“ įvardijama tuo pačiu žodžiu kaip ir „merginų, ypač nuotakų, galvos papuošalas“ – lie. *vainikas*, la. *vainags*. Vainikas puošia medį ir vertikaloje jo ašyje užima viršutinę padėtį, kaip ir ant galvos nešiojamas vainikėlis. Tokiomis erdvinės struktūros paralelėmis paremti ir kai kurie latvių tikėjimai: „Jei ąžuolo viršūnėje rudenį likę lapų, kai kitų medžių jau nukritę, tais metais tuose namuose vienas vaikas susituoks. Jei lapų likę liepos, vinkšnos arba obels viršūnėje, susituoks kuri mergina“ (LTT 22134). Atitinkama paralelė pasirodo ir latvių dainose: vaikas grasina nulaužti liepos viršūnę, o merginai nuimti vainikėlį (LD 13447, plg. LD 12023, 24389). Lenkimo, t. y. laužimui artimo fizinio veiksmo, įvaizdis naudojamas lyginant medžio lankstymą ir merginos arba vaikino valios, minčių palenkimą savo pusėn (LD 10657, 22825).

Trejus metus rinktų šakų ir trejus metus nežaliavusio medžio vaizdiniai turi semantinių bendrumų – abu dainose išreiškia ilgus, užsitęsčius vargus, pereinamąjį laikotarpį (nors nulaužtų šakų rinkimas gali būti vertinamas ir kaip atvirkštinis veiksmas medžio ar jo viršūnės laužimui). Kai kada šie du vaizdiniai jungiami tarpusavyje, kaip antai viename dainos variante, kur penkerius metus Saulės dukra renka auksines šakas, tačiau *Gan ta dēsta, gan ta laista, Ne tie auga, ne zaļoja* ‘Nors ji sodino, nors ji laistė, Nei jos augo, nei žaliavo’ (LD 33802–0).

Augalo sužaliavimas iš esmės simbolizuoja vestuves ir vaisingumą (tai rodo ir dainos „Lietus lyja, sniegas sninga“ A₁ versijos variantai). Pušis ir eglė, žaliuojančios žiemą ir vasarą, vienoje latvių dainoje minimos kaip merginų medžiai (LD 12224). Jų žaliavimas palyginamas su žaliu vainikėliu (LD 6096). Alūkstoje, pietryčių Latvijoje, užrašytas tikėjimas, kad grįžtant po jungtuvų iš bažnyčios priekyje seniau jodavo du jaunosios pulko vyrai (*panāksnieki*) su eglute. Atjoję skubėdavo įsmeigti šią vestuvinę eglutę ant stogo (LTT 14322). Panašus tikėjimas užfiksuotas Adažiuose netoli Rygos; ten eglutę užkeldavo ant klėties stogo kaip ženklą, kad tenai stovi nuotakos kraitis (LD 14323). Eglės ar kito spygliuočio nešimo ir statymo ant stogo papročiai atsispindi ir latvių vestuvinėse dainose (LD 18542–18567). Pakirsto, nežaliuojančio medžio vaizdinys savo ruožtu konotuoja nevaisingumą ir mirtį – netinkamą vestuvėms ir pačiai merginai situaciją²⁰.

Perkūno nutrenkto ąžuolo vaizdinys aiškiai neįtelpa vien į tokios interpretacijos rėmus, nes ąžuolas latvių dainose figūruoja kaip vyro, jaunikio, kario metafora. Dėl to ąžuolo arba beržo rykštės ar viršūnės neaugimas, nežaliavimas pranašauja brolelio, sūnaus, sužadėtinio žūtį, nesugrįžimą iš karo (LD 31933, 31980). Atkreiptinas dėmesys ir į latvių dainas, kuriose mergina matuoja prie ąžuolo marškinius

20 Tačiau žaliavimo, žydėjimo metaforos pritaikymas dainose nėra vienpusiškas. Kadangi vainikėlis yra netekėjusios merginos simbolis, vestuvės gali būti siejamos ir su žaliavimo pabaiga, atitinkamai liūdnais jausmais, kurie susiję su užsibaigusiu lengvesniu gyvenimo tarpsniu ir prasidėjusiais naujais vargais (plg. Vācere 2012: 96).

tikėdamasi gauti vyrą kaip ažuolą (LD 7348, 14363), arba ažuolas prakeikiamas trejus metus nelapoti už tai, kad išduoda besislapstančią nuo piršlių (šiuo konkrečiu atveju – *tautas, tautieši*) merginą (LD 13377). Kaip matome, ažuolas simboliškai priklauso jaunikio sferai, tad mitologiniame siužete nepatenkinto Saulės dukros jaunikiu Perkūno trenkimą į šį medį įmanoma aiškinti tokia ažuolo simbolika. Kaip tik tai darė lietuvių etnologė Pranė Dundulienė, tvirtinusi, kad iš pradžių Perkūnas nubaudžia Saulei neištikimą Mėnulį jį perdalydamas kardu, o paskui, Aušrinei vis dar keliant savo vestuves, sumuša ažuolą, kuris yra jaunikio simbolis (Dundulienė 1988: 72). Tokiu būdu mokslininkė bando rekonstruoti vieną siužetą iš dviejų L. Rėzos paskelbtų dainų (RzD 27, 62).

Tačiau kitose dainose, kuriose ažuolas nulaužiamas vėjo ar nutrenkiamas perkūnijos, šis įvykis gretinamas su merginą ištikusiomis nelaimėmis: *Gauži raud jauna meita, Vėjš nolauza ozoliņu. Neraud gauži, jauna meita, Mož ataugš atvasīte* ‘Graudžiai verkia jauna mergelė, Vėjas nulaužė ažuolėlį. Neverk graudžiai, jauna mergele, Gal atžels atžalėlė’ (LD 30642); *Pērkon’ sperts ozoliņš Šovasar nezaļoja; Tautas rāta mūs’ māsiņa Šovasar nedziedaja* ‘Perkūno trenktas ažuolas Šią vasarą nežalioja; Žmonių barta mūsų seselė Šią vasarą nedainuoja’ (LD 213–4; kituose variantuose vietoj Perkūno – vėjas arba šalna; taip pat plg. LD 8799 kitokią situaciją, kai Perkūnas pasirodo kaip jaunos merginos gynėjas nuo piktų žmonių apkalbų).

Apibendrinant reikia pažymėti, kad medžio (ažuolo) šakų rinkimas ir vainikėlio iš jų pynimas latvių dainose dažnai išreiškia pasiruošimo vestuvėms situaciją, tačiau tokia interpretacija mūsų tiriamų mitologinių dainų atveju prieštarauja bendrai dramatiškai, lemtingai dainų nuotaikai ir siužeto pradžiai, kurioje vaizduojamos jau vykstančios vestuvės – Perkūnas dalyvauja jaunosios pulke (*panāksnōs*), yra nepatenkintas parinktu jaunikiu, nutrenkia medį bausdamas arba užkirsdamas kelią nepageidaujamai įvykių eigai. Dėl to manytina, kad vainikėlio pynimo motyvas į aptariamą mitologines dainas atkeliavęs iš kitų dainų.

Nepaisant to, kad dainų mitologiniame siužete veikia vyriška, karinga dievybė Perkūnas, vyriškos charakteristikos ir ryšys su šia dievybe priskiriamas ir ažuolui, tačiau latvių tautosakoje įprasta kaip paralelę moterį ištikusiems vargams pasitelkti vėjo palaužto, šalnos pakąsto medžio vaizdinį (žr. Vācere 2012: 94). Latvių dainose įprasta gretinti našlaitės arba mergelės ir palaužto medžio (obels, eglės, pušies) likimus (LD 213, 4330, 4778, 5122, 5197–5198, 9031–9041, 15401, plg. LD 5196, 9042–0). Tikėtina, kad šio vaizdinio atpažįstamumas ir aiškus pateikimas iš moteriškos perspektyvos (įvardijamas Saulės verkimas) aptariamose mitologinėse dainose galėjo padėti šiam fragmentui užsikonservuoti ir skatinti toliau plėtoti šį siužetą pagal kitoms dainoms su panašiu laikinai nežaliojančio medžio vaizdiniu būdingą logiką.

IŠVADOS

Ilgėsio siužeto latvių mitologinėse dainose apie Saulės dukros vestuves pagrindinis yra į vestuves atjojančio ir auksinį medį (ąžuolą arba obelį) nutrenkiančio Perkūno motyvas. Savo ruožtu jį dažnai pratęsia renkamų auksinių medžio šakų motyvas (dainose LD 33802, 34047; LTdz 10338, 10340, 10379–10383, 10390–10392, 10478–10484, 10548). Ši jungtis gana stabili, kaip ir antrojo paminėto motyvo turinys. Paprastai trejus metus (var. penkerius metus, nenurodytą laiko tarpą) medžio šakas renka verkdama Saulė (var. Saulės dukra, našlaitė). Ankstyvesni variantai dažniau pasižymi trumpesne pabaiga, kai tiesiog konstatuojamas medžio dalių arba vaisių rinkimas, nors dar XIX a. užrašyta versija, kurioje auksines šakas renka, vėliau iš jų vainikėlį pina ir žmonėms su juo pasirodo našlaitė. Tarp vėlesnių dažniau pasitaiko variantų su obelimi, kiek įvairiau plėtojamas siužetas pabaigoje, atsiranda naujų kontaminavimo atvejų.

Saulės renkamų šakų motyvo prasmė nėra iki galo aiški ir išlieka mįslinga; tai rodo skirtingi bandymai ją įvairiai interpretuoti, atrasti mitinių įvykių ir minimų skaičių kalendorinius atitikmenis. Susidaro įspūdis, jog šiomis dainų eilutėmis siekiama pirmiausia pabrėžti konfliktinį Saulės ir Perkūno susidūrimą ir netinkamą, drastišką Perkūno poelgį per vestuves, kartu gana dramatišką šių vestuvių baigtį. Nors ąžuolas latvių tautosakoje paprastai figūruoja kaip vyro, jaunikio, kario metafora, tačiau palaužto, šalnos pakąsto medžio (dažniau obels, pušies) vaizdiniu neretai brėžiama paralelė ir su nelengvu moters gyvenimo tarpsniu, atitinkamai jos ašaromis. Dėl to šis mitologinių dainų siužeto fragmentas sklandžiai derinasi prie moteriškos perspektyvos ir tai galimai prisidėjo prie jo užsikonservavimo dainuojamojoje tradicijoje.

Tyrinėtojai bandė ieškoti savų interpretacijų šiame dainų fragmente minimam trejų ir ketverių metų laikotarpiui – vieni priėmė nurodomą kalendorinę reikšmę kaip tikrą ir mėgino rasti, kuo galėjo būti reikšmingas šis trejų ir ketverių metų laikotarpis (V. Sinaiskis, A. Brastinis, V. Vykė-Freiberga), kiti samprotavo, kad čia gali būti užšifruotas vienu metų ciklas (J. Kursytė) ar atspindima kelias dienas trunkančios kalendorinės šventės situacija (E. Zicanas). Tačiau formulė *trīs gadiņi* ('trys meteliai') latvių dainose, įskaitant mitologines dainas apie Saulę, pasitaiko gana neretai ir įprastai išreiškia nepaprastą, užsitęsusį veiksmą, sunkumus siekiant tikslo, tad ir šiuo atveju nežinia, ar jai reikėtų ieškoti išskirtinės papildomos reikšmės, kuri būtų susieta su konkrečiai apibrėžtu laiko tarpsniu.

Tuo tarpu dalyje variantų pasitaikantis iš surinktų auksinių medžio šakų pinamo vainikėlio motyvas, tikėtina, atkeliavęs iš našlaičių dainų. Kaip ir kitas motyvas – trejus metus nežaliuojančio beržo, ant kurio užmetama našlaitės skepetaitė (skarelė), jis išreiškia situaciją iki vestuvių, pasiruošimą joms. Dėl to jis kontrastuoja su dangiškujų vestuvių siužeto eiga, jei manome, kad Saulė medžio šakas renka tuo metu, kai jos dukros vestuvės jau būna įvykusios arba nutrūkusios.

ŠALTINIAI

- Austrums – *Austrums*: zinibas un rakstneezibas mehneschraksts, (Maskawa) 1885–1887, (Rīga) 1888–1906.
- Bergmann – Gustav Bergmann. *Zweyte Sammlund Lettischer Sinn- oder Stegreifs Gedichte*, Ruien: Gedrukt von der typographischen Gessellschaft, 1808.
- Brīvēznieks – *Сборник антропологических и этнографических статей о России и странах ей прилежащих*, кн. II, Москва: Типография В. Готье, 1873.
- LD – Kr. Barons, H. Visendorfs. *Latvju dainas*, 1–6. sēj., Jelgava–Peterburg, 1894–1915.
- LDBr – *Latvju dainas*, 1–6. sēj., pamatdziesmas doc. L. Bērziņa sakopojumā, Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1928–1932.
- LFK – Latvijas universiteto Literatūros, tautosakas ir meno instituto Latvių tautosakas archyvo (*Latviešu folkloras krātuve*) rinkiniai.
- LS – *Latvijas saule*: mākslas un senatnes mēnešraksts, 1923–1931.
- LTdz – *Latviešu tautasdziesmas*, 3. sēj.: *Darba dziesmas: daba un darbs*, Rīga: Zinātne, 1981.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakas instituto Lietuvių tautosakas rankraštynas.
- LTT – *Latviešu tautas ticējumi*, 1–4. sēj., sakrājis un sakārtojais Prof. P. Šmits, Rīgā: Latviešu folkloras krātuve, 1940–1941, prieiga per internetā: <http://valoda.ailab.lv/folkloraticejumi/>.
- M – Emīlis Melngailis. *Latviešu muzikās folklorās materiāli*, 1–3 sēj., Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951–1953.
- RzD – *Liudo Rēzos dainos*, d. 1–2, M. Biržiškos spaudai parengta, III leidimas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys, 1935–1937.
- Š – Šeimos dainų skyrius Lietuvių liaudies dainų kataloge.
- Ulmann – *Lettische Volkslieder*, übertragen im Versmaass der Originale von Karl Ulmann, Riga: Brutzer & Co, 1874.

LITERATŪRA

- Adamovičs Ludvigs 1940a. „Tautas dziesmas par debesu kāpnēm“, *Rīgas Latviešu Biedrības Zinātņu Komitejas Rakstu krājums. A: Humanitārni raksti*, ser. 23, [p.] 363–364.
- Adamovičs Ludvigs 1940b. „Tautas dziesmas par debesu kāpnēm: literārā un mītoloģiska studija“, *Latvijas Universitātes Raksti: Teoloģijas fakultātes serija*, 1. sēj., No. 6, [p.] 419–469.
- Biezais Haralds 1998. *Seno latviešu debesu dievu ģimene*, Rīga: Minerva.
- Brastiņš Arvīds 1977. *Saules teiksma*, Klīvlande: Māra.
- Brastiņš Arvīds 1983. „Gads dainās“, *Labietis*, 65. burtnīca, p. 2020–2023.
- Dundulienė Pranė 1988. *Lietuvių liaudies kosmologija*, Vilnius: Mokslas.
- Klētnieks Valdis 1950. „Senlatviešu zvaigžņu pagalmos“, *Ceļa zīmes*, Nr. 1, p. 47–54.
- Kursīte Janīna 1993. „Mītiskā Daugava“, *Zinātnes Vēstnesis*, Nr. 10 (53).
- Kursīte Janīna 1996. *Latviešu folklorā mītu spoguļi*, Rīga: Zinātne.
- Kursīte Janīna 1999. *Mītiskais folklorā, literatūrā, mākslā*, Rīga: Zinātne.
- Kursīte Janīna 2018. *Dainu kodekss*, Rīga: Zinātne.
- Laurinkienė Nijolė 2019. *Dangus baltų mitiniame pasaulėvaizdyje*: monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakas institutas.
- Mannhardt Wilhelm 1875. „Die lettischen Sonnenmythen“, *Zeitschrift für Ethnologie*, Bd. 7, p. 73–104, 209–244, 281–330.
- Rozenbergs Jānis 2005. *Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās*, Rīga: Zinātne.
- Sinaiškis Vasilijis 1928. *Latviešu poētiskie dabas vērojumi: saule, mēness, vējš, pasaule vispār*, Rīga: Literātūra.

- Sinkevičius Rokas 2018. „Perkūno nutrenkto medžio motyvas: sąsajos su vestuviniiais papročiais“, *Tautosakos darbai*, t. 56, p. 84–109.
- Tumēnas Vytautas 2005. „Vietiniai ir universalieji lietuvių mitinių-poetinių įvaizdžių ir ornamento lytinės simbolikos aspektai: baltų ir hindų tradicijų paralelės“, *Kultūrologija*, t. 12, (*Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos*, IV), p. 417–440.
- Tumēnas Vytautas 2016. „The Common Attributes between the Baltic Thunder God *Perkūnas* and His Antique Equivalents *Jupiter* and *Zeus*“, *Mediterranean Archaeology and Archaeometry: International Journal*, vol. 16, No. 4, p. 359–367.
- Vācēre Laila 2012. *Kognitīvā poētika latviešu dainās par ābeli: no formulas uz zīmi*: promocijas darbs, Rīga: Latvijas universitāte.
- Viķe-Freiberga Vaira 2016. *Trejādas saules: mitoloģiskā saule*, Rīga: Pētergailis.
- Viķe-Freiberga Vaira, Freibergs Imants 1991. *Saules dainas*, Rīga: Grāmata.
- Zicāns Eduards 1936. *Latviešu tradīcija par gaŗo pupu un ar to saistītie mitoloģiskie priekšstati*, Rīga.

Motives of Golden Boughs and Wreath in the Latvian Mythological Songs on the Sun Daughter's Wedding

ROKAS SINKEVIČIUS

S u m m a r y

Keywords: Latvian mythological songs, oak, wreath, *Perkūnas* (Thunder), Sun, Sun's daughter.

Latvian mythological songs on the Sun daughter's wedding or the love relationships and quarrels between the divine celestial beings are characterized by considerable diversity and variety of motives, and frequently by the textual fragmentation as well. In the longer songs, the motive of the tree struck down by *Perkūnas* stands out as the central and the least varying one, attracting perhaps the most of the scholarly attention.

The mythical circumstances of the tree-striking act by *Perkūnas* and its motivation and consequences are not completely clear; however, the area for interpretation is widened by the subsequent elaboration of the story line towards the end of the songs. This article focuses on the group of folksongs in which the Sun (in some variants – the Sun's daughter, an orphan) sheds her tears while picking the golden boughs of the tree in the course of three (in some variants – five) years. Mythological songs representing this story line comprise the types LD 34047 and LD 33802 in the collection by Krišjānis Barons. Throughout the 20th century, numerous additional variants including the motives in question were recorded and stored at the Archives of the Latvian Folklore (LFK). The song lines describing the “wilted leaves” that the Sun's daughter is picking can be found in the folksong published by Liudvikas Rēza both in Lithuanian and in German (RzD 62).

Employing the textual and comparative analysis, the author of this article discusses the interrelationship between individual fragments (like the tree struck by *Perkūnas*, the golden boughs picked by the Sun, and the wreath making), or their possibly dissimilar origins, aiming at revealing their folklore symbolism and comparing various interpretations of this story line in different scholarly approaches.

The results of the analysis suggest that according to folksongs, the golden boughs of the oak struck down by *Perkūnas* are most commonly picked by the Sun in the course of three years.

The connection between this fragment and the motive of the tree struck down by *Perkūnas* is stable enough, while its conservation in the songs could be determined by the popular Latvian folksong symbolic of the broken or frosted tree that signifies female hardships. In the subsequent variants recorded after the Barons' collection, the semantic distribution is somewhat different: the "apple tree" and "three days" are more frequently encountered. Certain attempts by various researchers at equating this mythical task performed by the Sun to some definite calendar period of one to four years remain debatable and poorly grounded hypotheses. The time formulas including the number "three" are usually employed in Latvian folksongs to indicate an outstanding, prolonged activity or the hardships encountered along the way. The subsequent variations of the story line describing the wreath that is made from the collected golden boughs by a young girl (an orphan) or the Sun's daughter testify to the influence of other folksongs, as this motive stands in contrast to the previous story line of the song.

Gauta 2020-09-30